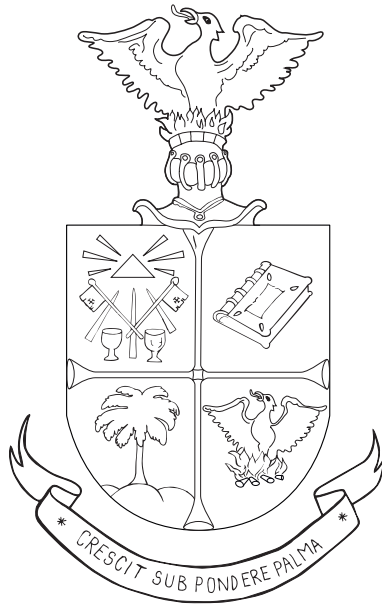

Glossa Iuridica

VI. évfolyam, 1-2. szám

Glossa Iuridica

VI. évfolyam, 1-2. szám

Budapest, 2019

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

AZ UTÓPIZMUS JELLEMZŐI

Az utópia mint disztópia

TÓTH J. ZOLTÁN

habilitált egyetemi docens (KRE ÁJK)

Jelen tanulmányban – a terjedelmi és észszerűségi korlátok keretei között – arra a kérdésre keresünk választ, hogy az utópiának mint irodalmi és politikatudományi műfajnak milyen *jellegzetességei* vannak, ezáltal megkíséreljük meghatározni azokat az attribútumokat, amelyek az utópiák tartalmi sajátosságai – és fogalma – szempontjából konstitutívnak tekinthetők. Ennek érdekében kiindulópontként mindenekelőtt definiáljuk azt a fogalmat, amely alapján e vizsgálatot el kívánjuk végezni; áttekintjük e műfaj kialakulásának leglényegesebb lépcsőit; rávilágítunk arra a tényre, hogy Morus Utópiája – a nevével és a fogalom mai tartalmával ellentétben – egyáltalán nem egy ideális, kívánatos világot ír le; majd kiemeljük (anélkül, hogy a számtalan létező, konkrét utópiát részleteiben is bemutatnánk) az utópiákra általában jellemző vonásokat. A tanulmány végkövetkeztetéseként arra jutunk, hogy az ún. utópia tartalmi elemei nem térnek el lényegesen az ún. disztópia tartalmi elemeitől, és ez nemcsak Morus munkájára, hanem az utópia műfajában íródott bármely műre igaz; a különbség sokszor csak annyiból áll, hogy a szerzők célja eltérő (ti. az utópiákban a szerzők a *jónak*, míg a disztópiákban a *rossznak* tartott állam- és társadalomszervezési megoldásokat írják le), ezek azonban hatásukat tekintve nem különböznek egymástól. Az utópiák tehát tipikusan olyan jellemvonásokkal rendelkeznek, amelyek alapján megvalósulásuk gyakorlati következményei hasonlóak lennének az eredetileg is disztópiákként megírt művekben található kritériumok megvalósulásának gyakorlati következményeihez.

1. Az utópia fogalma

Az utópiák – bár ilyen tárgyú művek már az ókorban is léteztek – lényegében a késői humanizmus termékei. Virágkoruk a XVI-XVII. század volt, majd a XIX-XX. században az utópia ismét népszerű műfajjá vált. Az „utópia” görög eredetű szó, és azt jelenti: „sehol”.¹ Magát a kifejezést mai értelmében az

1 Az „utópia” szó egy fosztóképzőből (a görög „ou” – „nem”), és a „toposz” („hely”) szóból áll.

ugyanilyen címmel utópiát író Morus Tamás, eredeti nevén Thomas More angol teológus, filozófus, politikus (politikusa pályája csúcsán angol lord-kancellár) és egyházi méltóság (érsek) alkotta meg; szójátékai egyikeként az „utópia” szó utal a görög „*eutopia*” kifejezésre, amely annyit jelent, hogy „jó hely”.² Mind Morus, mind a későbbi szerzők utópiáiban keveredik az utópia e két konnotációja: az ideális világ bemutatása (a világ ideálissá, tökéletessé tételének elvi célja), és annak belátása, hogy ez az ideális állam, illetve társadalom vagy nem valósítható meg, vagy csak az emberi gondolkodás radikális átalakításával, valamikor a távoli jövőben.

Ha azonban egy adott utópia kifejezetten azért íródik, hogy a világot (lehetőleg még az utópia szerzőjének életében) megváltoztassa, *program-utópiáról* beszélünk; az ilyen utópia Karl Mannheim szerint *ideológiává* válik annak érdekében, hogy ösztönözni tudja a cselekvést.³ Ilyen utópiákat tömegesen a XIX. század végi, XX. század eleji marxista, anarchista és utópikus szocialista gondolkodók találtak ki. Ezen kívül az utópiák program jellege a XX. század második felének feminista vagy ökológiai utópiáira jellemző. A legtöbb utópia (így a klasszikus, kora újkori utópiák) azonban nem számolnak az eszményi társadalmi elképzelések gyakorlati megvalósulásával, így nem is törődnek (nem is kell törődniük) azokkal a praktikus szempontokkal, amelyek az ideális világ megvalósulásához vezető utat, az ahhoz szükséges konkrét politikai lépéseket mutatnák be.

Az utópia tehát *olyan irodalmi és politikaelméleti műfaj, illetve olyan gondolkodási paradigma, amely az ideális világ (ideális állam, avagy ideális társadalom) leírását tartalmazza, mintául szolgálva a jelenleg fennálló, tökéletlen társadalom helyetti berendezkedés megvalósítása számára is, de csak egy alapvetően megváltozott emberi gondolkodás alapján, a távoli jövőben (vagy csak eszményképként lebeghet a társadalomformáló erők – pl. a politikusok – szeme előtt).* Az *utópizmus* pedig az előbbiek alapján az a mozgalom, illetve azon politikai törekvések összefoglaló neve, amely az ideális, tökéletes világ

2 Az angolban (amely nyelvre végül Morus maga nem engedte lefordítani még életében a művét, noha az eredetileg latinul írt munka lefordítására lehetőség lett volna, ezért az csak halála után jelent meg angolul is) ráadásul a két szót ugyanúgy kell kiejteni, így pusztán a szóbeli közlés, a szó kiejtése esetén nem lehet tudni, melyik jelentés releváns.

3 Az ideológiák – Karácsony András meghatározásával – azon eszméket jelentik, „amelyek – értékek, intellektuális modellek, célok és eszközök meghatározásával – társadalmi politikai programokat tartalmaznak, s mint ilyenek képesek mozgósítani a társadalom valamely részét vagy egészét. E >>mozgósítás<< abban áll, hogy meghatározott társadalmi rend kialakítása érdekében szervezik a cselekvéseket.” [KARÁCSONY András: *Ideológia – utópia – állam*. In: *Államelmélet*. (szerk.: TAKÁCS Péter) Miskolc, Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, 1997, 310.]

gyakorlati megvalósításán, illetve ennek alapjaként az eszményi állami és/vagy társadalmi rend feltételeinek a kidolgozásán munkálkodik. (Megjegyzendő, hogy sokan különbséget tesznek egyrészt az irodalmi, másrészt a politikaelméleti-államelméleti-politikai filozófiai utópiák között, e felosztás azonban mesterséges, mivel az irodalmi utópiáknak is *van* politikai filozófiai tartalmuk. A megkülönböztetés alapja tehát nem tartalmi, hanem műfaji-stilisztikai. A továbbiakban mi e mesterséges megkülönböztetéssel – annak viszonylag csekély magyarázó ereje okán – nem élünk.)

2. Utópiák a politikai filozófiai gondolkodásban

Utópiákat Morus előtt is írtak, még ha ezeket – nem ismervén a később alkotott kifejezést – nem is nevezték így. Tartalmilag utópiának (és az *első* ismert utópiának) tekinthető Platón Állama (pontosabban annak egy része).⁴ Platón idealisztikus elképzelése – az igazságosság megvalósítása, annak érdekében, hogy mindenki, beleértve az öröket és az örök segédeit (vagyis az állam politikai vezetőit és fegyveres védelmezőit) a maga dolgát végezze – a körükben megvalósítandó vagyon-, nő- és gyermekközösség volt. A vagyonközösség az utópikus elképzelések gyakori eleme, a nő- és gyermekközösség ellenben nem az. Platónnál azonban mindkettő ugyanazt a célt szolgálta, nevezetesen hogy az állam irányítói és fenntartói kizárólag e fontos feladatukkal foglalkozzanak, és az állam számára fontos dolgokban ne döntsenek részrehajlóan, önérdelkeik szerint. Az önérdék kikapcsolása egyedül a magánvagyon, valamint az állam más tagjaival szembeni személyes elfogultság kizárásával valósítható meg, amihez nemcsak az kell, hogy az állam vezetőinek semmijük se legyen, aminek az önkényes gyarapításával a közérdek helyett a magánérdeküket preferálhatnák, hanem az is, hogy mások (a családtagjaik) javára se élhessenek vissza helyzetükkel. Mivel az emberi természet hajlamos a családtagok iránti elfogultságra, ezért az a helyes, ha az örök (és segédek) körében nincsenek családtagok; ennek eszköze a nő- és gyermekközösség. [A családalapítás iránti természetes ösztönnel (illetve bármely más természetes ösztön leküzdésének praktikus nehézségeivel) azonban Platón – ahogy később a platóni gondolatokat sok tekintetben átvevő Campanella – nem foglalkozott.]

4 Maga Platón is ideális, de (egyelőre) nem reális elképzelésként ír a vagyon-, nő- és gyermekközösségről: „Hiszen már az sem biztos, hogy egyáltalán lehetséges-e [...]”, [...] úgy kell szólnunk, hogy biztos hit nélkül csak keressük az igazságot, ahogy én most keresem [...]” (PLATÓN: *Az állam.* (ford.: Jánossy István) Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2001, 152-153.)

Platón gondolatmenetének alapja, hogy „a nők és a férfiak képességei közt nincs alapvető különbség”,⁵ ezért ugyanazokkal a képességekkel rendelkezők, pl. egyforma testi erővel bírók (akár nők, akár férfiak) ugyanazokat a munkákat kell, hogy végezzék.^{6 7} Ha a nők kötelességei nem különböznek a férfiakétól, akkor nevelésüknek is ugyanolyannak kell lenniük; abban csak egyéni képességeik játszanak szerepet, nem pedig az szempontból irreleváns tulajdonságuk, hogy milyen neműek. Platón odáig megy, hogy a természettel ellentétes, pusztán a konvenciók, erkölcsök által az emberekbe plántált ellenérzéseket egy ideális államban ki kell zárni, mert a valódi emberi természetnek megfelelő viselkedésben semmi elítélendő nincs; éppen ezért a harcra termelt nők ugyanúgy meztelenül, a többi katoná között gyakorlatozzanak, tornáznak, bajvívjanak, ahol a férfiak is, és ne csak együtt gyakoroljanak, hanem együtt is lakjanak,⁸ és minden munkát együtt csináljanak.⁹

Ahhoz, hogy az állam hatékonyan működjön, a személyes elfogultságokat ki kell küszöbölni; ennek az alapja a nő- és gyermekközösség. Az együtt lakó és munkálkodó férfi és női örök nem házasodhatnak össze, és nem lehetnek saját gyerekeik, mert akkor az örök egysége felbomlana, és az egyéni részérdekek érvényesítése váltaná fel a közösségi érdekek szolgálatát. Fontos tehát, hogy a gyermekek ne tudhassák, kik voltak vér szerinti szüleik, de a férfiak és nők se tudhassák, kik a gyermekeik. Ezért a nőktől szülés után el kell venni a gyereket, úgy, hogy később se ismerjék fel őket, és közösen kell nevelni őket a többi, hasonló módon a vér szerinti anyától elszakított gyermekekkel. Így minden nő gyermekének tekint majd minden, gyermekével hasonló korú gyermeket, és minden gyermek szüleinek tekinti azokat, akik születése időpontját megelőzően 7-10 hónappal korábban gyermeket nemzettek¹⁰ (e gyermekek pedig egymást testvérüknek). Így a családi kapcsolatok ereje nem

5 Uo. 156.

6 „[N]incs olyan foglalkozás az államban, amelyre kizárólag csak nők volnának alkalmasak, mert nők, vagy csak férfiak, mert férfiak [...]” (Uo. 158.)

7 Ez még a háborúskodásra is igaz: a hadászatban is végezzenek azonos feladatokat (és kapjanak azonos nevelést) az azonos képességű nők és férfiak. (Vö.: uo. 154.) Bár a nők átlagosan gyengébbek, mint a férfiak, ez nem jelenti azt, hogy azok a nők, akik elég erősek a harchoz, ne kapják meg ugyanazt a (hadászati) nevelést, mint a hasonló erősségű férfiak – legfeljebb kevesebb nő lesz a katonák között.

8 Uo. 159.

9 Uo. 161.

10 „De ha valaki egybekel, az mindazokat a gyermekeket, akik a nászi naptól számítva a tizedik és hetedik hónap között születtek, ha fiú, fiának, ha lány, lányának hívja, ezek őt mind apjuknak, és így tovább [...]” (Uo. 166.)

felbomlasztja a közösséget, hanem egységet teremt benne, hiszen mindenki rokonának tekinthet mindenkit, de senkit sem tekinthet jobban rokonának, mint másokat (hiszen nem tudhatják, *valójában*, vér szerint ki kinek a rokona). A gyermekek neveléséért tehát a közösség egésze, egészen pontosan az államon belül erre megszervezett *hivatal* lesz felelős,¹¹ amely dajkákat alkalmaz a nevelés céljára,¹² és amely még arról is gondoskodik, hogy ne bárki bármikor keljen egybe másokkal, hanem csak az erre rendelt alkalmakkor; és bár elvileg a párválasztás (a természetes vonzalom alapján) szabad, lehetőség szerint (az állam érdekében) „a legkülönb férfiakkal és nőkkel minél többször kell egybekelniük, a leggyarlóbb férfiakkal és nőkkel pedig minél kevesebbszer. És a kiválók utódait fel kell nevelnünk; a gyarlókékat nem, ha azt akarjuk, hogy a nyáj viruló legyen. De e mesterkedésünkről senki se sejtessen semmit, csak a vezető, ha azt akarjuk, hogy az örök nyájában ne támadjon civódás. [...] Ügyes párosítással kell kimódolnunk, hogy párosításkor a gyarlóbb a sorsot okolja, és ne a vezetőket.”¹³

A vagyonszövetség pedig valójában a magánvagyon teljes tilalmát jelenti: az öröknek „külön nem lehet sem magánházuk, sem földjük, sem vagyonuk, hanem az őrség zsoldjaként másoktól kapják az étket, és közösen költik el”¹⁴ – a vagyonszövetségen kívül tehát fogyasztási közösséget is jelentett a platóni politeia. Így nem lesz az örök között egyenletlenség, nincs miért eltérni a közjó szolgálatától, végső soron az államot szolgálók csak a közösséggel kell, hogy törődjenek, nem pedig önmagukkal.

Ahogy a platóni elképzelés is ideális volt, mert a realitással bevallottan nem törődött, ugyanúgy idealizált, a valóságban (akkori körülmények között) meg nem valósítható államot és társadalmat ír le Morus Tamás *Utópia* című, e műfajnak nevet adó munkájában.¹⁵ Bár az eszményi államrendről szóló írásokat Morus műve alapján azóta is utópiáknak nevezzük, mégis azt kell mondanunk, hogy az *Utópia* (Morus műve) a kifejezés mai értelmében nem volt

11 Vö.: uo. 164.

12 „Gondolom, a kitűnőek gyermekeit átveszik és nevelőintézetekbe viszik dajkához, akik külön laknak egy városrészben. A gyarlók gyermekeit és a kiválók nyomoréknak született gyermekeit pedig, ahogy illik, eltüntetik valami hozzáférhetetlen titkos zugban. (Uo., 164-165.) (Platónnál tehát „az állam minden előtt”: az állam mint szerves egység megelőzi részeit, és ha a részek feleslegesek az állam mint egész számára, akkor tőlük meg lehet szabadulni.)

13 Uo. 164.

14 Uo. 169.

15 MORUS Tamás: *Utópia*. (ford.: Kardos Tibor) Budapest, Magyar Helikon, 1963.

igazi utópia. Pontosabban: szándékai szerint az kívánt ugyan lenni, valójában azonban nem egy vágyott, az emberek valódi boldogságát szolgáló, hanem egy végletekig beszabályozott, elnyomó, kegyetlen, sivár és hierarchikus államot ír le. Az Utópiában jól tetten érhető, milyen okok következtében rajzolódik ki a tökéletesnek szánt, eszményi berendezkedésből egy *autoriter, elnyomó állam* képe. Ugyanezen okok miatt *lesz szükségképpen minden felülről megvalósítani gondolt, mesterségesen kimódolt és a társadalomra rákényszerített utópiából disztópia, azaz az egyéni boldogságot és szabadságot ténylegesen elfojtó állam.*

Morus az antik görög irodalom egyes szerzőihez és az őskeresztények közösségi életformájához nyúlt vissza, és ezeket véve mintának alkotta meg Utópia kommunisztikus jellegű társadalmi, gazdasági és politikai életét. Utópia egy elképzelt ország valahol az Újvilágban, amelyről egy fiktív személy, Hythlodæus Raphael¹⁶ elbeszéléséből értesülünk, ő mutatja be az ország társadalmi berendezkedését és mindennapi életét. Ezen kommunisztikus jellegű társadalom létezésének elvi lehetőségéhez Morusnak szüksége van arra, hogy ez a társadalom valamiképpen elkülönüljön a külvilágtól, hogy annak kegyetlen realizmusa ne befolyásolja Utópia képzeletbeli országának fejlődését. Ezt úgy oldja meg, hogy egy tengeren nehezen megközelíthető, zátonyos partú szigetállamként festi meg Utópiát, amelyet ezért nehéz megtámadni és elfoglalni, így az nyugodtan és békében fejlődhet, saját törvényei szerint, külkapcsolatokat pedig csak akkor létesít, ha neki erre szüksége van. Az így biztosított zavartalan nyugalom adja meg a lehetőséget arra, hogy az ország lakosai külső behatásoktól mentesen, Utopus király törvényei alapján valósíthassák meg „ideális” társadalmukat. Ez a néhány, valóban eszményi elképzelés azután a későbbi századok utópiáiban rendre visszatér, különösen a XIX. századi és XX. század eleji szocialista, kommunista és anarchista utópiákban.

Ezen utópikus elképzelések közül az első *a magántulajdon megszüntetése és a közösségi tulajdon intézményesítése*. Senkinek nincs semmije, minden az államé, és pedig nemcsak a föld és az egyéb termelési tényezők, mint a későbbi kommunista utópiákban, hanem még az olyan személyes használati tárgyak is, mint például az a ruha, amelyet naponta viselnek. A házakat, amelyekben a családok laknak, tízévente sorshúzás útján kicserélik egymás között, jöllehet maguk a házak is egyformák, és természetesen azok is a közösség tulajdonában

16 „Csupatúz Rafael” – Kardos Tibor fordításában, illetve „Déliabáb János” – Moór Gyula fordításában. Mindkét elnevezés arra utal, hogy az utazóban, a történet tényleges elbeszélőjében több az érzelem, mint a megfontoltság, és hogy ezért csak fenntartásokkal szabad szavainak hitelt adni. A *hythlodeus* görög szó, amely körülbelül annyit jelent: „bolondságokért hevülő”.

vannak. További „klasszikus” elképzelés, hogy mindenki dolgozik, férfiak és nők egyaránt kiveszik a részüket a termelésből, mindenki részt vesz a javak előállításában. Miután pedig nincs magántulajdon, ezért mindenki beadja a közösbe, amit és amennyit megtermelt, valamint abból és annyit vételez ugyanonnan, amire és amennyire neki és családjának szüksége van. Senki nem termel lustaságból vagy kényelemből kevesebbet, mint amennyit a kötelező munkaidő (6 óra) alatt megtermelni képes, ugyanakkor senki sem vételez a közösből többet, mint amennyire feltétlenül szüksége van, és senki sem pazarol. Ez tehát annyiban valóban utópisztikus elképzelés, amennyiben megvalósíthatatlan, mivel az emberi természettel ellentétes, hogy saját vágyait visszafogva beérje annyival, amennyi neki minimálisan elég.

Mivel Morus szerint *a munkából mindenki a képességei szerint veszi ki a részét, a javakból pedig a szükségletei szerint részesül, ezért nincs szükség pénzre sem*; Utópiában tehát a pénz létezésének nincs értelme, így az nem is létezik.¹⁷ Ha pedig nincs pénz, akkor nincs pénzvágy sem, hiszen akinek bármire is szüksége van, azt ingyen megkapja, a szükségtelen dolgok (például cicomás ruha, ékszerek, drágakövek) tartása pedig vagy tilos, vagy lealacsonyító, megvetendő. Így nincs értelme az olyan bűnöknek sem, mint a lopás, rablás, csalás, ám mivel mindenkinek dolgoznia kell¹⁸, ezért nincsenek léhűtők,

17 Egyetlen funkciója azonban mégis van az aranynek és az ezüstnek, mégpedig a felhalmozási funkció. Ez individuális szinten ugyan tilos, társadalmi szinten viszont egyetlen célból mégis megengedett. Ha ugyanis Utópia a környező államokkal kereskedelmi kapcsolatba lép azért, hogy eladja felesleges termékeit és terményeit, akkor az ezért kapott aranyat és ezüstöt félreteszik arra az esetre, ha háború törne ki és külföldi zsoldosokat kellene fogadniuk. Egyébként a seholszigetiek ezeket a „kincseket” természetes értékükön kezelik, amely jóval kisebb, mint a vasé. A seholszigetiek az aranyat és az ezüstöt szándékosan gyalázatban tartják, hogy ezekhez a lakosok negatív érzelmekkel viszonyuljanak, és ne vágyódjanak utánuk. Aranyból készítenek például az éjjeliedényeket, rabláncokat, bilincseket, továbbá a rabszolgákat és a bűnözőket arany ékszerekkel aggatják teli, hogy az emberek alantas és undorító dolognak tartásuk ezeket az értékeket. Az igazgyöngyökkel, gyémántokkal is csak gyermekek játszanak, amíg ki nem nőnek belőle. Ezért például, amikor Széllélbélt-ország követei jártak náluk, a pompázatos ruhákba öltözött és felékszerezett követeket a seholszigetiek rabszolgáknak vagy udvari bolondoknak nézték, míg a legnagyobb tiszteletben az egyszerű szolgákat részesítették.

18 Ez nem teljesen igaz, egyesek ugyanis mentesítve vannak a munkavégzés alól. Így nem dolgozik a fejedelem, és nem dolgoznak a törzs- és nemzetségfők (az előljárók), akik a munkát felügyelik; a papok, akik vallási kérdésekkel és az ifjúság erkölcsi nevelésével foglalkoznak; végül ötszáz kiemelkedő kognitív képességekkel rendelkező ember, akik a tudomány különböző területeit művelik.

naplopók sem. Kiemelkedni (pappá, fejedelemmé válni stb.) sem ősi címek vagy örökölt vagyon segítségével, hanem mindenkinek csak a saját egyéni kiválóságával lehet. Nincsenek örökölt hierarchiák, születési jogon alapuló egyenlőtlenlégek sem, elvileg tehát *mindenki egyenlő*.¹⁹

A hagyományos utópista nézetekhez tartozik az is, hogy a legtöbb tisztséget (fejedelem, pap, a nagytanács tagja) *választással* töltik be, illetve hogy a nők ugyanúgy lehetnek akár még papok is, mint a férfiak. Továbbá már ebben a műben megfogalmazódik a *szociális biztonsághoz való jog* gondolata is, hiszen Utópia aktív polgárai eltartják mindazokat, akik már munkaképtelenek (özvegyek, betegek, rokkantak), de korábban dolgoztak. Végül úgyszintén utópisztikus (akkor irreális, ám évszázadokkal később mégiscsak megvalósult) gondolatnak tekinthetjük az általános iskoláztatást (közoktatást) mint elérendő célt is. Morus szerint ugyanis tényleges egyenlőség csak akkor lehet, ha a neveltetés biztosítja az egyenlő feltételeket a tehetség kibontakoztatásához, vagyis ha az egyenlő jogokkal egyenlő esélyek is járnak, ez pedig a tudás mindenki számára hozzáférhetővé tételével valósulhat csak meg.

Ezek tehát azok az elgondolások az Utópiában, amelyeket helyeselni lehet. Vannak azonban ebben az alkotásban olyan elképzelések is (és ezek vannak többségben), amelyek valójában az individuum elnyomását, a teljes uniformizálódást és a ma alapvető jelentőségűnek tekintett hagyományos szabadságjogok kiiktatását eredményezik. Az egész alkotáson végighúzódik Utópia társadalmának végletekig beszabályozott és a seholszigetiek egész életének törvényekkel körülbástyázott jellege. Habár Morus azt mondja, hogy kevés törvény is elég egy társadalom irányításához, hiszen csak akkor várhatjuk el a polgároktól vagy alattvalóktól, hogy betartsák azokat, ha módjuk van mindet megismerni, mégis az a „néhány” törvény, amelyet még Utopus király alkotott meg több száz évvel ezelőtt, az élet minden területére kiterjedő részletes szabályozást tartalmaz,²⁰ megszüntetve (sőt büntetve) az egyéniséget, az autonómiát, a kritikát vagy az önálló véleményt.

Ami az Utópiában a szemünk elé tárul, az valójában egy egysíkú, unalmas, uniformizált világ.

19 Ez még olyan szimbolikus dolgokban is kifejezésre jut, mint a tízévenkénti házcseré sorshúzás útján, az egyforma városok, egyforma utcák, egyforma házak, az ugyanolyan színű és anyagú ruhák vagy a közös étkezések.

20 Összességében Morus – Platónnal ellentétben – nem a kiváló vezetőkben, hanem a kiváló *intézményekben* bízunk. (Vö. pl.: PACZOLAY Péter – SZABÓ Máté: *A politikaelmélet rövid története*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984, 49.)

A sziget minden városa egyforma alaprajzú, egyformák az utcák, sőt még a házak is. Mindenki ugyanolyan ruhában köteles járni, akár tél van, akár nyár, sőt ennek a ruhának nemcsak a fazonja, de még a színe és az anyaga sem lehet más, mint a többieké. Morus elképzelt „ideális” világában még a család létszámát is központilag határozzák meg,²¹ továbbá a mozgásszabadság is korlátozott a szigeten.²² Ezenkívül az élet minden perce szabályozva van, önálló elképzelése a tevékenységére vonatkozólag senkinek sem lehet. Meg van határozva, hogy mikor (és hogyan) kell kelni, dolgozni,²³ enni,²⁴ tanulni²⁵

-
- 21 Ennélfogva a földműves családok létszáma nem lehet negyven főnél kevesebb, a városi családokban pedig a felderült gyermekek számának el kell érnie a tízet, de nem haladhatja meg a tizenhatot. (A serdületlen gyermekek számát nem korlátozzák.) Ha esetleg egy családban ennél több vagy kevesebb gyermek lenne, azt úgy oldják meg, hogy „a kevesebb családtaggal bíró családokba írják át azokat, akik a fölös számúakban nőnek föl”. Ez az „átírás” pedig nemcsak papíron történik meg, hanem ténylegesen is átteszik a „felesleges” gyermekeket korábbi családjukból egy idegen családba. Utópia törvényei még ennél is tovább mennek: „Ha pedig az egész városban többen lennének a szabályosnál, más városok túlságosan ritka népességét toldják meg velük.” Ha pedig az egész szigeten meghaladná a lakosok száma az előírtat, akkor kiválasztanak polgárokat, akik a szárazföldön gyarmatot alapítanak.
- 22 Még ahhoz is engedély kell, hogy valaki a saját városát elhagyja. Ebben az engedélyben pontosan megszabják, hogy az illető mikor indulhat, mikorra kell visszaérkeznie, illetve hogy hova és milyen útvonalon utazhat.
- 23 Mindenkinek két munkája kell, hogy legyen, az egyik mindenkinek a földművelés (ugyanis meghatározott időközönként minden család köteles két éven át mezőgazdasági munkát végezni), a másik pedig egy szabadon választott munka. Azonban ez a „szabad” választás is korlátozott, hiszen a férfiak csak négyféle, a nők pedig csak kétféle munka közül választhatnak (ez a kétféle munka a nőknél a gyapjú- vagy vászonszövés, a férfiaknál pedig a kőművesség, a kézművesség, a kovács- és az ácsmunka lehet), továbbá ha valamelyik fiúgyermek más szakmát akar tanulni, mint ami az apja mestersége, megteheti ugyan, de akkor átteszik egy olyan mesterember családjába, aki azt a foglalkozást űzi, amit ő is meg szeretne tanulni.
- 24 Enni naponta kétszer lehet (vagyis inkább: kell), mégpedig harminc családonként közös csarnokokban, mindenkinek ugyanazt az ételt. És nemcsak a szedési sorrend van részletesen szabályozva, hanem az is, hogy ki hol ehet. A férfiak például a fal mellett ülnek, az asztal belső részén, a nők pedig velük szemben, a külső részen. Egy fiatal mellett egy öregnek, megint egy fiatalnak, majd ismét egy öregnek kell ülnie, és így tovább. A szoptatós anyák és az ötévesnél fiatalabb gyermekek egy külön csarnokban kötelesek étkezni, az ötévesnél idősebb, de még serdületlen gyermekek pedig egyáltalán nem ülhetnek le, mert az ő feladatuk az, hogy kiszolgálják a felnőtteket.
- 25 Azt az időt, amit az emberek nem munkával, evéssel, alvással vagy játékkal töltenek, tanulásra kötelesek fordítani. Reggeli előtt tudományos előadásokra kell járniuk, az étkezések előtt felolvasások vannak, egyébként pedig az előbb felsorolt tevékenységeken kívüli összes „szabad” időt otthoni tanulásra, művelődésre kell felhasználniuk.

vagy játszani,²⁶ és ettől eltérni nem lehet. Összességében a nap minden perce úgy telik el, hogy önálló, kötetlen tevékenységre semmiféle lehetőség nincs; olyan az élet, mint egy kolostorban.²⁷

Továbbá – habár Utópiában elvileg mindenki egyenlő – a nemek közötti egyenjogúság sem létezik. A társadalom alapja a hagyományos nagycsalád, amelynek élén a családapapa áll, szinte korlátlan hatalommal családja felett. A feleség mindenben köteles engedelmessé válni férjének, éppen úgy, ahogy a gyermek is apjának. Még a – sok későbbi elméletörténész által dicsért – „vallásszabadság” is csak korlátozottan létezik: habár mindenki abban hisz, amiben akar [például a Napban, a Holdban, egy régen élt kiváló emberben vagy (ahogy a legtöbb seholszigeti is) egyetlen örök, mindenható Istenben], de az ateizmus vagy az agnoszticizmus tilos (tehát valamiben *kötelező* hinni), továbbá a többistenhit sem megengedett.

Morus Utópiája mellett érdemes említést tennünk a kora újkor „második leghíresebb” utópiájáról, Campanella Napvárosáról is. Műfajilag egyértelmű Morus hatása [és az általa először felvázolt *utópikus toposzokat* (véletlenül az ideális állami berendezkedést megvalósító helyre vetődő utazó, a világtól elzárt terület,²⁸ az ősoktól/alapítóktól származó törvények, a törvények tartalmában való tökéletes társadalmi egyetértés, részletes szabályozás az élet minden területére, a nevelés kiemelt szerepe, az ideális államról szóló információk párbeszédesebb formában való közlése stb.) Campanella híven követi], azonban a konkrétumokban sok tekintetben Platón (és Seneca) volt a minta.

Campanella a Napvárost 1602-ben, börtönben töltött „vizsgálati fogsága” alatt írta olasz nyelven (eredeti címe „*La città del Sole*” volt); latinra 1613/14-ben fordította le, első – latin nyelvű – kiadására pedig 1623-ban került sor Frankfurtban „*Civitas Solis*” címen. E mű – Morus Utópiájához hasonlóan – kora társadalombírálatát adta, amelyben lakóhelye, a spanyol uralom alatt álló Nápolyi Királysághoz tartozó Calabria problémáiból (a calabriai emberek

26 Utópiában szabályozva van nemcsak az, hogy mikor (estebéd után), mennyi ideig (egy órát), hol (közös játszóházakban), hanem az is, hogy *mit* lehet játszani. Seholszigeten ugyanis csak kétféle, ún. „hasznos játék” megengedett, amelyek közül az egyik a gondolkodást, a másik az erkölcsöket fejleszti; „haszontalan játékot nem szabad játszani”. (Sőt: az estebéd utáni egy órában nem csupán lehet, hanem *kötelező* játszani.)

27 Morus 1501-1505 között a londoni karthauziak kolostora mellett lakott, naponta részt vett a kolostor vallási gyakorlatain, és feltehetőleg erről a kolostorról mintázta meg Utópia szigetét és Utópia egész társadalmának életét.

28 Napváros is egy szigeten helyezkedik el, valahol India partjai közelében, bár itt vannak rendszeres (politikai és kereskedelmi) kapcsolatok: a szigeten még négy másik, ellenes állam is található.

mindennapi életének nyomorúságából és a Nápolyi Királyság közállapotaiból), valamint az eredeti bibliai tanoktól eltért egyház belső meghasonlásából indult ki, lényegében ezek kritikáját adva, egy jobb, helyesebb, igazságosabb társadalom bemutatására törekedve. Mintája a reneszánsz kori olasz városköztársasági forma volt, amelynek idealizált példajaként tekintett a Velencei Köztársaságra. A köztársasági államforma konkrét működési módjaként a XVI. századi itáliai „vegyes kormányzat” (*governo misto*) eszméjét tette magáévá, amelyben a várost (városköztársaságot) vezető tisztviselő mellett az optimáták (előkelők) közül kikerült néhány személy vesz részt a stratégiai döntések meghozatalában és a főbb kormányzati szervek irányításában, az ezek alapjául szolgáló normákat pedig egy nagyobb, a közösség polgárjoggal rendelkező tagjai által választott szerv látja el. (Vagyis a köztársaság egyszemélyi vezetése mellett az arisztokratikus és demokratikus elemek vegyítésével áll elő ez a kormányzati forma.)

Campanella Napállamában az állam vezetője a Nap, akit Metafizikusnak is neveznek; ő az, aki művelt a filozófiában, teológiában, a természettudományokban és a mesterségekben, így mint a város legnagyobb tudású polgára vezeti a várost, amelynek főpapja is egyben. Ezt azonban nem egy személyben teszi, hanem három „fejedelem” segítségével: a Pon, azaz a Hatalom (amely itt az „erő”, a „képesség” szinonimája) a város katonai vezetője, hozzá tartozik a háborúról és békéről való döntés, a hadimesterségek gyakorlása és a csaták vezetése; a Sin, vagyis a Bölcsesség, ő felel a különböző művészetekért és a tudományokért, valamint az összes mesterségért; és a Mor, a Szerелеm, aki az emberi kapcsolatok és az emberi szükségletek felelőse, így hozzá tartozik a nemzés (a lényegében eugenikai alapú népességszabályozás), a nevelés, az élelmezés és a ruházkodás.²⁹ Minden fejedelem alatt három alfejedelem, és azok alatt is egyenként három-három tisztviselő van (a különböző mesterségek vezetői), akik (összesen negyvenen) a legfőbb döntéshozó és tanácskozó testületet, a nagytanácsot alkotják (e pozíciók adják a berendezkedés arisztokratikus elemét). E tisztségekbe választással lehet bekerülni; a választás a Campanella által Tanácsnak elnevezett népgyűlés, a húsz év feletti városlakók mindegyikéből álló döntéshozó szerv feladata (ez valósítja meg a demokratikus hatalomgyakorlást). Kifejezetten utópisztikus elem, hogy ugyan „a tisztviselők a nép akarata szerint váltják egymást”,³⁰ ám a Nap (a főpap-fejedelem), valamint a Pon, a Sin és a Mor (a három mellérendelt fejedelem) „csak akkor

29 CAMPANELLA, Tommaso: *A Napváros*. Szeged, Lazi Kiadó, 2002, 10-11. és 42-43.

30 Uo. 43.

cserélődik, ha egymás közti tanácskozás után átengedik helyüket annak, akiről látják, hogy náluk többet tud”.³¹

E műben is megjelennek az utópiák „kötelező” elemei: a *vagyonközösség*, azaz a közösségi tulajdon (senkinek nem lehet magánvagyon, minden közös, amit a város irányítóinak bölcs belátása szerint, az emberek valódi szükségleteinek mértékében osztanak szét az emberek között, így senki nem vágyik többre, mint mások); az értelem által vezetett politikai közösség és így az értelem megkérdőjelezhetetlen szerepe (a vezetők a legjobbak lesznek, akiknek tudását senki nem vonja kétségbe, és akik tudásuk és bölcsességük révén mindig helyes döntéseket hoznak); a *hierarchikus* közösségi viszonyok (bár jogilag mindenki egyenlő, szükség van vezetőkre, akik irányt mutatnak a közösség tagjai számára, akik szervezik a közösség életét és döntéseket hoznak); a *meritokrácia* pártolása (az emberek képességeik és teljesítményük, azaz érdemeik szerint jutnak pozíciókba, nem pedig nemesi címek öröklése vagy más, az érdemtől független szempontok révén); a *nevelés* kiemelkedő szerepe; avagy a *részletekbe menő szabályozás*. E részletek az élet valóban minden szegmensére kiterjednek. Campanellának (ahogy az utópistáknak általában) kidolgozott rendszere van az emberi élet teljes tartamára vonatkozóan (mind az emberi életutat, mind a napi rutintevékenységek felkeléstől lefekvésig tartó végzését tekintve).³² Mindezekhez képest kevésbé általánosak az utópikus gondolkodás főáramán belül Campanella fegyelmezésre és büntetésre vonatkozó elképzelései (pl. a munkában resteket és az engedetleneket fizikailag fenítik, ellenben a bűncselekményt elkövetővel addig vitáznak, amíg maga is be nem ismeri, hogy megérdemli a büntetést). Egyértelműen Morus hatása érződik a közös étkezésre és az étkezések alatti felolvasásra vonatkozó elgondolásban, amelyben Campanella számára is – bevallottan – a kolostorok étkezési gyakorlata, a szerzetesek refektóriumra jelentette a mintát.³³ Ugyanakkor közvetlenül Platón hatása az arra rátermett nők és férfiak „görög mintájú” közös, meztelen testgyakorlása.

31 Uo. 43.

32 Meghatározzák pl. a viselhető ruhákat (azok formáját, színét és anyagát); az engedélyezett férfi és női hajviselést; a napi időbeosztást (melyben a munka kevés, de állandó jellegű a tanulás, a gyakorlás, a vita és a versengés); azt, hogy ki hol (melyik övezetben, és azon belül melyik házban) lakhat (és ezt félévente váltogatják); a játszható játékokat [ülőjátékokat pl. tilos játszani, csak sportokat (pl. labdajátékokat, lövészetet, birkózást) lehet úzni]; stb.

33 Vö.: uo. 20.

A legtöbb vitát kiváltó gondolatok azonban a *nőközösséggel* voltak kapcsolatosak: a platóni minta alapján, ám részletesebben kidolgozott elgondolás szerint a közösség érdekében a nemi kapcsolatokat szabályozni kell (kivéve olyan esetekben, amikor azokból nem születhet gyerek, pl. nemzőképtelen, terhes stb. nők esetén). Mivel a család önzést és önszeretetet szül, és az önérdék érvényesítésére ösztönöz, ezért azt meg kell szüntetni; az erős férfiakat és az egészséges, szép nőket pedig egymással kell párosítani, hogy az utódok is a lehető legjobbak legyenek – akiket aztán kétéves koruktól fogva a közösség által megbízott nevelők nevelnek fel, pontosan meghatározott szabályok szerint.³⁴ A tisztviselők döntenek el, hogy ki kivel hálhat, a folyamat pedig szintén minuciózusan szabályozott.³⁵ Mindezek eredményeképpen a városi polgárok mindenkit testvérüknek, illetve (15 évnél nagyobb korkülönbség esetén) apjuknak-anyjuknak, fiuknak-lányuknak tekintenek, és a közösség egészének javát tartják szem előtt, nem a partikuláris (egyéni, illetve családi) érdekeket.

3. Antitézis: a disztópiák

A *disztópia* vagy *antiutópia* (ellen-utópia), ahogy a neve is mutatja, az utópia inverze, vagyis a *legrosszabb, elnyomó, zsarnoki* (illetve a szerző által ilyennek tartott) *állami és/vagy társadalmi berendezkedés leírása*. A zsarnokság nemcsak egy központi akaratból, hanem az emberek tudati viszonyulásából is származhat, amellyel – éppen azért, mert ez az akarat többségi – lehetetlen szembe szállni. A disztópia *célja a figyelemfelhívás* bizonyos, a jelenben is létező vagy a közeljövőben várhatóan létrejövő olyan társadalmi problémákra, amelyek – ha nem teszünk óvintézkedéseket – jó eséllyel bekövetkezhetnek. Antiutópiát így mindig azért írnak, hogy e veszélyek eltűzésével vagy azok gyakorlati hatásainak következetes végigvitelével e veszélyeket tematizálják, és egyfajta „immunreakciót” váltsanak ki az emberekben, beindítva a védekező mechanizmust e veszélyek kialakulásával vagy kifejlődésével szemben. Az utópiákkal ellentétben a *disztópiák gyakran bemutatják az emberi boldogság végletes korlátozását megvalósító helyzet kialakulási folyamatát*, amelyekben közös, hogy az elnyomás valamilyen jelenlegi probléma megoldásának igényéből jön létre. Ám a probléma megoldásának eszköze téves, amely ezáltal

34 A többi nemi kapcsolat akkor megengedett, ha abból nem születhet gyerek.

35 Így pl. kövér férfiak sovány nőkkel, sovány férfiak kövér nőkkel kell, hogy háljanak; előtte imádkozni és aludni kell (amíg a mesterasszony által meghatározott idő el nem jön), és három napig tartózkodni a „gonosz cselekedetektől”. (Vö.: uo. 23-24.)

még nagyobb problémákat szül (elősegíti a zsarnoki rendszer létrejöttét). A disztopikus berendezkedés kialakulását az antiutópiákban *gyakran előzi meg valamilyen társadalmi kataklizma*, pl. forradalom, háború, amelyek sokszor maguk is valamilyen más társadalmi probléma következményei. De ugyanilyen eredményre vezethet az elidegenedés, a bőség eredményezte tétlenség és unalom, a technikai fejlődés túlhajtása, a környezetszennyezés stb.

A disztópia jellegénél fogva *az emberi félelemre épít*: az elnyomás bemutatásával arra ösztönöz, hogy e helyzet kialakulását előzzük meg. A disztópiák elnyomó uralmát nem feltétlenül egy személy vagy csoport okozza (akkor sem, ha látszólag ez a helyzet); gyakran előfordul, hogy egy szisztéma kialakulása önmagában lehetetlenné teszi az azzal szembeni ellenállást, vagyis *az emberi szabadság és boldogság rendszerszinten akadályozott*. Ebből következik végül a disztópiák legfélelmetesebb vonása: *a rendszer megdönthetetlensége*, mert amíg egy zsarnoki személlyel vagy csoporttal szembe lehet szállni, addig az egész társadalomra kiterjedő, önmagát fenntartó rendszerek (a disztópiában bemutatott világban) megdönthetetlenek.³⁶

Ha e kitérő után visszatekintünk *az utópiákra*, azt láthatjuk, hogy valójában azok *is megdönthetetlenek*, mivel azokban – az adott utópia szerzője szerint – a helyes társadalmi berendezkedés (és így az igazságosság) egyetlen végső forrásának az ott leírt szempontok mindenek feletti érvényesülését tekintik. Az utópiák közösségi normái ugyanúgy megkérdőjelezhetetlenek, az ellenállás ugyanúgy lehetetlen, kritika nem fordulhat elő; illetve ha mégis, a rendszer ugyanúgy kiveti magából (elpusztítja vagy szolgáságra veti) a renitenst, ahogy az a disztópiákban leírt rendszerekben is történik. Így *tűnik el a különbség utópiák és disztópiák között, és így válik disztópiává bármely, az utópista gondolkodó apriorisztikus értékeiből dedukált, doktriner* (tisztán

36 Ilyen, egyszer kialakult és azóta önmagát fenntartó zsarnoki társadalmi rendszert mutat be a világirodalom két leghíresebb antiutópiája, Aldous Huxley Szép új világa és George Orwell 1984-e is. Utóbbi példáján bemutatva a fentieket: Orwell disztópiájában nem az a legfélelmetesebb, hogy „Nagy Testvér szemmel tart”; még csak nem is az, hogy Nagy Testvér akarata és mindenkori véleménye maga az objektívvé kényszerített igazság, és az ezek ellen való minden tett, sőt minden gondolat tilos és következménye nemcsak a fizikai, hanem emellett a lelki-tudati-akarati halál, tehát a fizikai annihiláción túl, de még időben azt megelőzően a személyiségnek is a totális megsemmisítése; hanem az, hogy Óceánia világában egy élettelen és lélek nélküli mechanizmus, egy *mém* vette át az emberek feletti uralmat, amely sajátosságainál fogva örök és megdönthetetlen; az igazán félelmetes tehát az, hogy *nincs Nagy Testvér*. E vonatkozásokról részletesebben lásd: TÓTH J. Zoltán: Emberi jogtalanság az 1984-ben – a legsötétebb utópia. *Ügyészek Lapja*, 2010/5, 77-86.

elvi-elméleti alapokon nyugvó), az ellenvéleményeket és más értékek meg-létét nem tűrő *elgondolás*.

4. Az utópiák jellegzetességei

A II. fejezetben említett három „klasszikus” utópia csak példaként szolgált arra, hogy bemutassuk, hogyan is épül fel egy ilyen műfajú alkotás, milyen témákkal foglalkozik, és milyen alapvető jellemzői vannak. A III. fejezetben továbbá azt állítottuk, hogy az utópiák lényegileg nem különböznek a disz-tópiáktól: előbbieik szerzőinek céljai ugyan mások, mint az utóbbiakéi, ám eredményeik (hatásuk) ugyanaz. Jelen írás lezárásaként most az utópiák műfaji tartalmi sajátosságait tekintjük át, nemcsak a „klasszikus” utópiákra koncentrálni, hanem az utópia műfajának általában vett jellegzetességeinek rögzítésére törekedve; állításunk az, hogy e jellemzők igazolják tanulmányunk alapvető tételét, nevezetesen hogy *az utópia – deklarált célja ellenére – jelle-génél fogva nem más, mint egy nem kívánatos, zsarnoki, az egyéni akaratot elnyomó kényszerrend leírása, annak a társadalom minden tagja számára történő kötelező tételének igényével* (vagy legalábbis vágyával). Az utópiák főbb általános jellemzői tehát a következők.

Az utópia mindenekelőtt egy *eszményi*(nek tekintett) állami és/vagy társa-dalmi berendezkedés leírása. Minden utópista egy *ideális* (tökéletes) politikai állapotot szeretne létrehozni egy közösségen belül; az utópia a szerző ezen ideális berendezkedésről vallott elgondolását tartalmazza.

Az utópista által vallott eszmények (ideák) különbözőek lehetnek; *a cél* azonban (a tényleges hatást a kiindulásnál ellenpontozva) mindig *az emberi boldogságra való törekvés* (amelynek tehát csak az eszközei különböznek az egyes utópiákban, az utópista gondolkodó világnézetétől, erkölcsi alapállá-sától, filozófiai felfogásától függően). A tipikus eszmények (a boldogság vélt forrásai) lehetnek a szabadság, a gazdagság, a rend, a biztonság, a tudás növelése, a technikai fejlődés, a kényelem, a környezettel való harmónia, vagy akár a hedonizmus is.

Minden utópia *perfekcionista*: alapja a tökéletlen létező világ, amelynek jobbítására, tökéletesítésére kell törekedni. [Eltérő azonban, hogy ennek megvalósítása már a történetileg belátható jövőben is reális lehetőség-e, avagy arra csak jelentősen eltérő társadalmi feltételek mellett, jelentősen eltérő emberi gondolkodás kialakítása után, a nem belátható, távoli jövőben kerülhet-e sor (ha arra praktikusán sor kerülhet egyáltalán).]

Az előbbiből következik a *kritikai alapállás*: minden utópia megírásának motivációja, azaz létrejövetelének *alapja a létező közállapotokkal szemben fennálló elégedetlenség* [ti. az utópia szerzője (és nem feltétlenül a társadalom) részéről].

Az ideális társadalmi berendezkedés – elviekben vallott – tipikus értéke az *egyenlőség*, amely az ember méltóságából, azaz az emberek *morális egyenlőségébe* vetett hitből következik: minden ember önérték, akiknek azonos jogaik vannak az államban, és társadalmi helyzetük tényleges különbözősége pusztán eltérő képességeiken, szorgalmukon, azaz releváns, valódi különbségeken alapul. Az egyenlőség nem merül ki a vagyoni egyenlőségben; ahhoz hozzátartozik a szellemi-kulturális egyenlőség is – ebből azonban sajátos módon egy *kommunitárius* államfilozófia következik.

A *társadalom* az előbbi pontból következően elméletileg mindig *meritokratikus*: csak az érdemek (a tudás, tapasztalat, képességek, szorgalom) számítanak, a születési helyzet nem.

Az utópiák helyszíne általában egy *elszigetelt hely* (a korai utópiákban sokszor kifejezetten egy sziget), ahol a külvilággal való érintkezés hiányzik (külkapcsolatok és kereskedelmi kapcsolatok nincsenek), vagy annak léte kizárólag az utópikus társadalom akarátán (és nem a környezetén) múlik.

Az utópiákban *a társadalom célja mindig adott* (amit gyakran egyetlen személy, a bölcs alapító határoz meg), és azt mindenki a priori értéknek tartja: nincsenek viták a célokról, és nincsenek viták az eszközökről sem. Az utópisták tehát feltételezik, hogy az emberek azonosak, vágyaik egyformák, és mindenki ugyanazt akarja, így *senkinek nincsenek* (nem lehetnek) *eltérő érdekei és értékei*. Ha pedig egyetértés van a célokban és az eszközökben, az szükségképpen a *politikai-társadalmi természetű viták hiányához* vezet.

Jellemző az utópikus berendezkedés kialakulásához vezető út leírásának hiánya vagy elnagyolása: általában nem tudni, hogy a létező, valós helyzetből milyen módon, milyen lépésekkel lehet(ne) eljutni a kívánatosba (sokszor egy bölcs egykori uralkodó, államalapító akarata a forrás, de hogy a megvalósított állami berendezkedést hogyan, milyen konkrét intézkedések egymás utáni végrehajtásával hozta létre, az nem derül ki).

Tipikus a *felülről elrendelt szabályozás*: a szabályozás, az adott berendezkedés kötelező, és nem kérdőjelezhető meg [ebből következően az utópikus állam politikai berendezkedése állandó, *a változás (fejlődés) lehetősége* (lévén az már eleve tökéletes) *nem merül fel*]. Az állam alapítói és az alapító(k) akarátát továbbvivő későbbi vezetők tudják (és elsősorban ők tudják), mi a helyes, és gondoskodnak a közösség tagjairól (*paternalista szemlélet*).

Kiemelt szerepe van a *nevelésnek*: minden utópia kulcsmomentuma a célok, eszközök és értékek átadása generációról generációra, vagyis a politikai közösség ideális állapotának fenntartása, amely csak a nevelés részletes szabályozásával és hangsúlyos szerepének elismerésével lehetséges. Így alakul ki *a nézetek, értékek és vélemények hegemoniája, amely tehát a társadalom tagjai által megkérdőjelezhetetlen.*

Az utópiákat általában *totális állameszmény* jellemzi: a szabályozás minden életviszonyra kiterjed, a magánéleti vonatkozások is szabályozva vannak, és az e szabályoktól való eltérés nem lehetséges (a közszféra és a magánszféra megkülönböztetése tehát nem merül fel, lényegében *minden ügy közügy*).

Összességében: az utópia szerzője tudni véli, hogy mi lenne jó az embereknek (akik ezt csak műveletlenségük, vélt rövid távú érdekeik vagy egyéb, morálisan figyelembe nem vehető okok alapján nem látják be) – *végző soron* tehát *az embereket kényszeríteni kell a boldogságra* (illetve arra, amit az utópista annak gondol).

Látható tehát, hogy az utópia és a disztópia esetében alapvetően csak a *cél* más (az emberek felemelésének, illetve elnyomásának kívánalma), a *hatás* azonban nem: minden felülről szabályozott, a reális egyéni motivációkat figyelmen kívül hagyó, mesterségesen konstruált, kimódolt, az igazság végső forrását kizárólagosan az utópista gondolkodó értékrendjének és világfelfogásának megfelelő normarendben megtaláló, ellenvéleményt vagy egyéni preferenciát nem tűrő rendszer *szükségképpen* disztopikus, elnyomó lesz.